

освітньої політики / під заг. ред. О.В.Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 33–44 с.

8. Програми середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи / [О. Я. Савченко та ін.]; М-во освіти УРСР. Голов. упр. шк. – К. : Радянська школа, 1986. – 224 с.

9. Татьянченко Д. В. Развитие общеучебных умений школьников / Д. В. Татьянченко, С. Г. Воровщиков // Народное образование. – 2003. – № 8. – С.115–126.

10. Экспериментальная программа развития умений и навыков учебного труда школьников (1 – X классы): Проект. – М., 1980.

Татьяна Довга. Учебно-организационные умения: исторический контекст, сущностное содержание и смысловые акценты.

В статье рассмотрены учебно-организационные умения в контексте проблемы формирования общеучебных умений и навыков у школьников, осуществлен сравнительный анализ их содержания в научных исследованиях и образовательных стандартах начального общего образования.

Ключевые слова: общеучебные умения, учебно-организационные умения, образовательные стандарты, начальное общее образование.

Tatiana Dovga. Educational and organizational skills: historical context, essential context and semantic emphasis.

The article describes the educational and organizational skills in the context of the formation of general education skills of students; the comparative analysis of its content in research and educational standards of primary education is carried out.

Keywords: general education skills, training and organizational skills, educational standards, primary education, general education.

УДК 372.2:372.32

Л. І. Зайцева

СТАВЛЕННЯ ДИТИНИ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ: СУТНІСТЬ ТА МЕЖІ ОСЯГНЕННЯ

У статті розкрито сутність поняття «світогляд». Охарактеризовано його структурні компоненти. Визначено роль світоглядних уявлень у розвитку особистості.

Ключові слова: світогляд, картина світу, образ світу, світоперетворення, знання.

Постановка проблеми. Зміст освіти може бути як умовою процвітання країни, так і причиною її занепаду. Він значною мірою обумовлює стан здоров'я, рівень та тип інтелекту, формування образу

світу представників молодого покоління та моделі світу суспільства. Люди, недостатньо освічені або наукові поняття (хімічні, фізичні, біологічні) яких не набули чи вже втратили свою функціональність, як правило, нехтують знаннями про речовини й хімічні процеси, легко порушують норми та правила їх використання (проектують виробництва без очисних споруд, закопують відходи в землю або викидають у водойми, розпилюють хімікати тощо). Своєю діяльністю вони завдають шкоди здоров'ю людей і навколишньому середовищу. Такий рівень практичного використання різних речовин та їхніх реакцій спричинює зіткнення суспільної свідомості з цілою низкою питань хімічного, технологічного, екологічного, соціального характеру. Звідси випливає, що важливим завданням освіти є формування наукового світогляду та раціонального світоперетворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-педагогічної літератури показав, що проблема формування уявлень дітей про світ перебуває в центрі уваги багатьох учених. Так, ця проблема була предметом вивчення таких дослідників, як С. Гончаренко, В. Єфименко, В. Ільченко, В. Кузьменко, Е. Степанюк, Л. Шелестова, С. Шмалей та інші. Питання про взаємозв'язок наукової картини світу зі світоглядом через систему філософських ідей досліджували Г. Богомолова, В. Стьопін, Дж. Холотон, О. Чанишев та інші.

Специфіка формування цілісної природничо-наукової картини світу відображена в дослідженнях Г. Дворнікова, В. Кузьменко, А. Кузнецова, А. Пентін, М. Потьомкіна та інших. Зокрема, науковці наголошують на тому, що для її формування необхідна наявність інваріантних принципів і відображення сучасних тенденцій у природничих науках.

Мета статті. Розкрити сутність поняття «світогляд». Визначити роль світоглядних уявлень у розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу. Розрізняють поняття «світогляд», «картина світу», «образ світу». Між усіма цими поняттями існує тісний зв'язок і єдність. Нерідко вони вживаються як синоніми. Разом з тим між ними є суттєва відмінність.

У підручниках і довідниках з філософських дисциплін широко розповсюджене визначення поняття «світогляд» як системи поглядів, ідей, уявлень людини про об'єктивний світ і місце людини в ньому, про ставлення людини до навколишньої дійсності та самої себе, а також обумовлені цими поглядами основні життєві позиції людей, їх переконання, ідеали, принципи пізнання та діяльність, ціннісні орієнтації.

Світогляд у найзагальнішому розумінні – це усвідомлення людиною навколишнього світу, свого місця в ньому, свого ставлення й відношення до цього світу та до себе, своїх претензій і намірів щодо світу й шляхів реалізації життєвих програм. Отже, світогляд – це певного роду знання про світ, людину та одночасно оцінка людиною світу й самої себе. Головна

специфіка світоглядних знань полягає в їхньому визначенні індивідуального ставлення людини до світу: до природи, до суспільства, до свого «Я».

Ціннісний характер світоглядного знання зумовлює поєднання в ньому інтелектуально-розумової компоненти з почуттєво-емоційною. Світогляд – це своєрідна інтегративна цілісність знання і цінностей, розуму й почуття, інтелекту й дії, критичного сумніву і свідомої недосконалості. Інтегративний характер світогляду передбачає його структурну складність, наявність у ньому різних шарів і рівнів, з-поміж яких насамперед вирізняються емоційно-психологічний рівень – світовідчуття та світоспоглядання. На ньому фіксуються лише окремі, зовнішні прояви буття, світ явищ, а не їхня сутність. Наступні за глибиною відображення рівні – світосприйняття та світоуявлення. На цих рівнях формується вже цілісна картина світу, визначається взаємозв'язок процесів і явищ, фіксуються їх тотожності й відмінності.

Однак світогляд тут обмежено безпосереднім досвідом, відчуття відіграють вагомішу роль, ніж розум. І тільки тоді, коли відображення відбувається через поняття, формується світогляд, здатний розкрити закономірності та сутність явищ і процесів. Світогляд на цьому рівні пов'язується з абстрактним мисленням, теоретичним пізнанням і може бути названим світорозумінням.

Світогляд вбирає в себе знання тільки узагальнені, тобто правильні для широкого класу явищ. Це систематизований комплекс уявлень, оцінок, настановлень, що забезпечують цілісне бачення та усвідомлення світу й місця в ньому людини разом із життєвими позиціями, програмами та іншими складовими поведінки, активним діянням взагалі. Таким чином, світогляд інтегрує пізнавальну й спонукально-діяльну настанови людської життєдіяльності. Він сприяє успішному функціонуванню специфічно людської життєдіяльності [5].

Значну роль у світогляді відіграють наукові знання. Включаючись у систему світогляду, вони слугують цілям орієнтації людини в навколишній соціальній і природній реальності. Крім того, наука раціоналізує ставлення людини до дійсності. Для якісної характеристики світогляду суттєва наявність у ньому не тільки знань, але й переконань. Якщо знання являють собою в основному змістовні компоненти системи світогляду, то переконання передбачають ціннісне ставлення і до знання, і до самої реальності.

Важливим його компонентом є ідеали як вирішальні життєві цілі. Характер уявлень про світ сприяє постановці певних цілей, з узагальнення яких складається життєвий план, формуються ідеали, які надають світогляду діяльній сили. Світогляд має великий практичний життєвий смисл. Він впливає на норми поведінки, на ставлення людини до праці, до людей, на характер життєвих домагань, на її побут, смаки та інтереси. Це

свого роду духовна призма, через яку сприймається і переживається весь навколишній світ [3].

Аналіз психологічного змісту категорії «світогляд» дає Д. Леонт'єв. На його думку, на становлення й розвиток світогляду впливає теоретичне й емпіричне знання суб'єкта про світ, соціокультурні схематизми, особливості мови та інших знакових систем, через які це знання відбивається у свідомості, й особистісний зміст. Світогляд може виступати як проекція особистості за рахунок того, що несе на собі глибоко своєрідний відбиток індивідуально-особистісних особливостей, знання про світ утворюють у ньому сплав з переконаннями, не завжди виразними уявленнями, несвідомими схематизмами й стереотипами [7, с. 11-29]. Учений визначає окреслену категорію як ядро індивідуального образу світу, що містить структуровані уявлення про загальні закономірності, яким підкоряється світ, суспільство й людина, а також про характеристики ідеального, досконалого світу, суспільства та людини.

В Українському педагогічному словнику поняття «світогляд» розглядається як форма суспільної самосвідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття й діяльності, визначає та сприймає своє місце й призначення в ньому. Дана дефініція включає в себе узагальнені уявлення про світ і саму людину, про спрямованість ходу подій у світі, про смисл людського життя, історичну долю людства тощо, а також систему переконань, принципів та ідеалів. Світогляд формується внаслідок практичного освоєння духовної культури суспільства, пануючих у ньому політичних, моральних, естетичних, правових, релігійних, філософських та інших поглядів, а також духовних почуттів – громадянських, моральних, естетичних тощо, на яких базується віра й переконаність у реальності відповідних громадянських, моральних, естетичних і пізнавальних ідеалів, надія на їхнє здійснення.

Аналіз наукової літератури свідчить, що світогляд – це «багатокомпонентне» або багатомірне утворення. Під час його дослідження науковці стикаються із значною кількістю змінних. З'ясовано, що у процесі формування світогляду необхідно відстежувати зміни кожного компонента, а також їх перетворення та співвідношення один з одним. Необхідно враховувати зміни в особистості дитини, які впливають на процес становлення світоглядних уявлень. При дослідженні важливої сторони світогляду – знань, насамперед, постає питання про закономірні шляхи пізнання явищ природи й суспільства, засвоєння понять вищої міри узагальнення та абстракції, які досягають рівня філософських знань.

Будучи відображенням світу й ціннісним ставленням до нього, світогляд відіграє й певну регулятивно-творчу роль, виступаючи як методологія побудови загальної картини світу. Жодна конкретна наука сама по собі не є світоглядом, хоча кожна з них містить у собі світоглядний початок. Очевидно, що категорія «світогляд» перетинається з

такими поняттями, як «картина світу», «образ світу», «життєвий світ» та іншими.

Під картиною світу зазвичай розуміють вищу форму узагальнення, систематизації та інтеграції пізнавального досвіду. Серед різних картин світу виділяють не тільки наукові, а й ненаукові та позанаукові (наприклад, художня картина світу чи релігійна картина світу). Серед наукових картин світу існують певні різновиди.

Наукова картина світу (НКС) – цілісна система уявлень про загальні властивості та закономірності природи, які виникають у результаті узагальнення й синтезу основних природничо-наукових понять і принципів. Л. Мікешина розглядає НКС як один з компонентів світогляду, акцентує увагу на соціальній детермінації природничо-наукового пізнання, аналізує відношення понять НКС, стиль мислення, метод дослідження, світогляд. На її думку, це предметне знання, яке складається з його різних форм – фактів, принципів, гіпотез і теорій та синтезується на основі деякої системи принципів, які носять конкретно-історичний характер, виражають спосіб бачення людиною світу, розуміння її місця в цьому світі. У НКС відбувається злиття наукових знань про природу, світ з переконаннями ціннісного, світоглядного характеру, які відображають наявність конкретно-історичного суб'єкта в знанні. Дослідження доводять, що НКС не є пластом формалізованого знання, а є феноменом культури, який можна представити як структурний компонент світогляду.

Як зазначають учені (О. Асмолов, Н. Соболева та інші), основою наукової картини світу є наукові знання, які виступають підґрунтям, базою для створення в дитини системної, узагальненої, логічної, послідовної картини світу. Наукова картина світу чітко окреслює можливе та неможливе, роз'яснює причини й наслідки фактів, їх взаємозв'язки тощо. Тому дуже важливо формувати в дітей узагальнені, інтегративні знання, які дають можливість пояснити значну кількість фактів, подій, не тільки констатувати їх, а й передбачати, керувати ними, використовувати у власних інтересах.

Наукова картина світу, яка сформована в дитини, спонукає співставляти, порівнювати, систематизувати набуті знання, взаємопов'язувати їх, робити висновки, узагальнення. Завдяки цьому людина може передбачати різноманітні явища, події, випадки тощо, обґрунтовано діяти, планувати й творити своє майбутнє. У кожній дитини свої уявлення та своя картина світу – як зафіксоване в емоційно-візуальній формі ставлення дитини до навколишньої природної та соціальної дійсності [1].

Оскільки науку (в загальному розумінні) утворює система галузей знань, що взаємодіють між собою, наукова картина світу створюється в результаті синтезу знань, добутих із різних наук. Отже, наукова картина світу є вищою формою узагальнення й систематизації знань про об'єктивну реальність. У цьому значенні її називають загальною науковою

картиною світу – вона включає уявлення як про природу, так і про життя суспільства [4].

Найширше використовується поняття «конкретно-наукова картина світу», під яким розуміють вищу форму систематизації знань у якійсь конкретній науці. Найчастіше згадуються фізична, хімічна, біологічна та історична картини світу. Поняття картина світу вживається і щодо тих форм інтеграції знань, які складаються на основі окремих наук, різних наукових галузей. Так, загально визнаним є поняття природничо-наукова картина світу.

На думку деяких дослідників, право на вживання мають також поняття «суспільствознавча картина світу» і «картина світу людини», які є відповідно вищими формами інтеграції та систематизації знань у галузі суспільствознавства та людинознавства. М. Арцишевська зауважує, що доцільне використання й такого поняття, як «універсальна картина світу». Ця картина світу, на думку автора, є вищою формою інтеграції не тільки наукових знань, а й усіх форм пізнавального досвіду, яка є пізнавальною основою світогляду.

Отже, сукупність природничих наук утворює природничо-наукову картину світу, а суспільних – соціально-історичну картину дійсності. Усі наукові галузі створюють загальну картину світу, завданням якої є синтез знань людей про природу й соціальну дійсність.

Наукова картина світу тісно пов'язана з світоглядом і є одним із діяльнісних способів його формування. Вона є ланкою, яка пов'язує між собою світогляд і наукові теорії. Наукова картина світу перебуває у постійному розвитку, у ній здійснюються в ході наукових революцій якісні перетворення (зміна старої картини світу новою). Для світогляду ж характерна більш висока інтеграція знань, ніж у загальній картині світу, і наявність не тільки інтелектуального, але й емоційно-ціннісного ставлення людини до світу [6].

Поряд з поняттям «картина світу» широко вживається поняття «образ світу». Науковці визначають його як особистісно значущу систему знань, взаємодію особистості зі світом. Жодне розуміння того, що пізнається, неможливе без включення знань про нього в цілісність. А оскільки розуміння – це природний стан буття людини, то перебування поза ним є протиприродним. Саме тому із збільшенням обсягу інформації все більшого значення набуває досягнення цілісності змісту освіти, дидактика формування життєствердного образу світу.

На думку дослідників, наукова картина світу є конкретно-науковим знанням людини про світ, у якому вона живе, діє, який сама й переробляє та частково створює, але це не сам світ, а його образ. Цей образ людина у своїй свідомості вибудовує сама на основі отриманих знань та об'єктивної реальності, а тому її картина світу поєднує в собі й невидимі, нематеріальні, уявні, абстрактні властивості предметів, об'єктів тощо.

Картину світу людини складають тільки ті зображення, які вона відкрила для себе за допомогою власної рефлексії, але ці зображення в кожній особистості свої. Вони відрізняються від зображень інших людей і ніколи повністю не збігаються.

Відображаючи навколишній світ, суб'єкт оволодіває знаннями про нього і про себе, що складає основу процесу пізнання дійсності. Але знання – це не просто інформація про предмети і явища навколишнього світу, а й уміння реалізувати їх у практичній діяльності людини. Знання функціонують як ідеальні засоби – програми, методи перетворювальної діяльності суб'єкта. Отже, людина не тільки відображає об'єктивний світ, а й створює, перетворює його [2].

Активність свідомості реалізується через систему практичної діяльності. Свідомість регулює практичну діяльність суб'єкта на основі знань, які він отримав у процесі пізнання дійсності. Свідомість формується діяльністю в процесі освоєння дійсності, а потім впливає на цю дійсність, ставить перед суб'єктом цілі, задачі, обґрунтовуючи способи взаємодії з навколишнім світом, практично спрямовує та регулює через світоглядні структури здійснення людиною життєвих виборів, реалізацію її творчих задумів.

Науковий світогляд – це найбільш глибоке і найбільш загальне вираження цілей діяльності суб'єкта. Воно є проміжною ланкою між об'єктивним світом і людською діяльністю в процесі перетворення світу й самого суб'єкта діяльності. Людина вибудовує своє життя в залежності від дії об'єктивних законів природи та суспільства. Наука, яка дає знання цих законів, стає необхідним моментом соціальної творчості, яка дозволяє суб'єкту здійснювати свою діяльність у відповідності з цими законами.

Призначення світогляду полягає в тому, щоб бути універсальним регулятором практичної діяльності людини, яка живе в суспільстві. Тому не самі по собі знання, теоретичні й практичні уявлення про світ, природу, суспільство, людину, навіть взяті в єдності, складають специфіку світогляду, а їх спрямованість на людину, її проблеми, можливість відповісти за допомогою цих знань на питання про смисл, місце та призначення людини у світі. Сутність світогляду розкривається в процесі аналізу суспільно-історичної, практично-діяльнісної сутності людини, світу, яким вона оволодіває та створює.

Світогляд формується в процесі людської життєвої практики, безпосередньо вбудовується в життєдіяльність і фіксується у свідомості індивіда в поняттях можливого і необхідного, мети й смислу, переконання та сумніву тощо. За такого розуміння сутності й ролі світогляду можна зробити такі висновки: світогляд має діяльнісно-практичний характер, який виражає універсальність людської практики як загального способу буття людини у світі та взаємодії людини з ним. Це означає, що будь-яке світоглядне утворення будується за принципом практичної дії, тому що людина оволодіває навколишнім світом у формі суспільно-практичної

діяльності. Перетворювальна діяльність людини здійснюється як планомірна, усвідомлена діяльність у відповідності до певних цілей суб'єкта, тобто є формою суспільно-історичного цілепокладання, що передбачає творчий характер участі світогляду в цьому процесі.

Висновки. Наукові дослідження доводять, що формування світоглядних уявлень повинно здійснюватися в ході навчання та виховання. Важливе значення у цьому процесі належить діяльнісному освоєнню культури суспільства. Предметна діяльність є посередником між довідками та його пізнанням. Вона поєднує наукові теорії та світогляд.

Основою світоглядних уявлень є фундаментальні образи певної історичної епохи, а вже на них накладаються наукові, художні, міфічні, релігійні, технічні уявлення. Кожне нове покоління орієнтується на певну модель побудови світу, яку дитина, з одного боку, отримує від дорослих, а з іншого, – активно вибудовує сама та разом з іншими дітьми. Однак кожна особистість прагне до того, щоб отримати якомога точніші уявлення про навколишній світ і саму себе. Допомогти їй в цьому покликані наукові знання, які формують у людини наукову картину світу. Тому обсяг наукової картини світу особистості залежить від наукової картини світу суспільства та від рівня освіти в ньому.

Список використаної літератури

1. Аксенова Ю. А. Символи мироустройства в сознании детей / Ю. А. Аксенова. – Екатеринбург : Деловая книга, 2000. – 272 с.
2. Богуш А. М. Методика ознайомлення дітей з довідками у дошкільному навчальному закладі / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. – К. : Видавничий дім «Слово», 2008. – С. 101-120.
3. Гудінг Д. Людина та її світогляд: для чого ми живемо, і яке наше місце у світі / перекл. з рос. зі звіркою з англ. оригіналом під заг. ред. М. А. Жукалюка / Д. Гудінг, Дж. Леннокс. – Львів : МБФ, 2008. – Т. 1. – 416 с.
4. Гурина Р. Научная картина мира / Роза Гурина, Елена Соколова // Народное образование. – № 8. – 2009. – С. 200–207.
5. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : [підручник] / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – 528 с.
6. Кузьменко В. В. Формування наукової картини світу учнів: від витоків до сьогодення: [монографія] / В. В. Кузьменко. – Херсон : РІПО, 2007. – 600 с.
7. Леонтьев Д. А. Мироззрение как миф и мироззрение как деятельность / Д. А. Леонтьев // Менталитет и коммуникативная среда в транзитивном обществе / под ред. В. И. Кабрина и О.И. Муравьевой. – Томск : Томский государственный университет, 2004. – С. 11–29.

Лариса Зайцева. Отношение ребенка к окружающему миру: сущность и границы постижения.

В статье раскрыта сущность понятия «мировоззрение». Дана характеристика его структурных компонентов. Определена роль мировоззренческих представлений в развитии личности.

Ключевые слова: мировоззрение, картина мира, образ мира, миропреобразование, знание.

Zaitseva Larysa. Child's attitude to the environment: the nature and limits of comprehension.

The article discloses the essence of the concept of "world outlook." The characteristics of its structural components are given. The role of philosophical ideas in the development of personality is defined.

Key words: world outlook, picture of the world, image of the world, world transformation, knowledge.

УДК 159.953

Л. Б. Калюжна

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розглядаються особливості прояву механізмів психологічних захистів у процесі навчання англійської мови в молодшому шкільному віці, адаптація як складова навчально-дослідницьких умінь дітей. Обґрунтовується необхідність урахування зазначених умінь під час здійснення вибору методів та прийомів навчання англійської мови.

Ключові слова: навчання англійської мови, механізми психологічних захистів, адаптація, ідентифікація.

Постановка проблеми. Реалізація євроінтеграційних устремлінь України певною мірою залежить від здатності її громадян вільно користуватися іноземними мовами, долати мовний бар'єр та адаптуватися до мінливих умов життя в мультикультурному середовищі.

Для сучасних учнів молодших класів надзвичайно важливо організувати таку систему результативної навчальної діяльності, яка б забезпечувала їм можливість вільного вибору європейського вузу, у якому б вони хотіли продовжити навчання після закінчення загальноосвітньої школи. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває вирішення проблеми ефективного навчання англійської мови, починаючи з молодшого шкільного віку.

Нові психолого-педагогічні підходи до навчання іноземних мов вимагають ставлення до учня не лише як до реципієнта певного набору знань, умінь і навичок, а як до особистості, для якої необхідно створити